

Laima BUCEVIČIŪTĖ
Vytauto Didžiojo universitetas

*20-asis Kauno
istorijos konferencijos
pavasaris
dvaro ir miesto
perspektyvoje*

Tradicinė mokslinė Kauno istorijos konferencija šiemet rengta jau dvidešimtąjį kartą. Solidi konferencijos organizavimo sukaktis tapo išskirtiniu trijų dienų renginiu, kurio pagrindine tema pasirinkta dvaro ir miesto erdvė¹.

Laiko perspektyvoje Kauno miesto teritorija plėtėsi ir didėjo, savo glėbin priimdama pakaunėje išsibarsčiusius dvarus ir dvarelius. Tyrinėtojų teigimu, Kauno miesto teritorijoje galima suskaičiuoti daugiau kaip trisdešimt dvarų ir palivarkų sodybų. Deja, daugelis jų šiandien yra išnykę arba itin prastos būklės, o dvarų ir dvarelių materialinė egzistencija bei kultūrinė atmintis pažįstama tik itin siauram ratui žmonių – dažniausiai dvarų tyrinėtojams ir dvarų kultūros entuziastams. Taigi konferencijos rengėjai siekė priminti visuomenei Kauno dvarų ir dvarelių reikšmę miesto gyvenime, pažvelgti į jų praeities kasdienybę ir dabarties aktualijas, pristatyti įdomias dvarų savininkų istorijas, papasakoti, kaip dvarai buvo statomi ir kodėl jie sunyko.

Gegužės 17 d. Kauno rotušėje vyko dailininko Mečislovo Jaloveckio akvarelių parodos „Vidurio Lietuvos dvarai“, kurią padėjo surengti Lietuvos valstybės centrinis archyvas, atidarymas. Lietuvoje gimusio, Rusijoje, Lietuvoje, Lenkijoje bei Didžiojoje Britanijoje gyvenusio ir ten mirusio dailininko iš natūros atliktuose, akvarele spalvintuose Lietuvos dvarų piešiniuose atgijo

¹ Dvaras Kauno mieste ir regione: artimas ir tolimas pasaulis. XX-oji mokslinė Kauno istorijos konferencija (Kaunas–Raudondvaris, 2016 m. gegužės 17–20 d.). Organizatoriai: Vytauto Didžiojo universitetas, Humanitarinių mokslų fakulteto Kauno istorijos centras, Istorijos katedra, Humanitarinių mokslų fakulteto klasteris „Lietuvos miestų tarpdalykiniai tyrimai“.

graži ir turtinga Lietuvos dvarų istorija. Tai tapo puikia preliudija mokslinei apskritojo stalo diskusijai „Dvaras ir miestas Lietuvoje 1919–1940 m.: kultūra, tradicija, modernybė“, kurią moderavo Lietuvos istorijos instituto vadovas dr. Rimantas Miknys.

Prie stalo į atvirą pokalbį buvo pakviesti mokslininkai: dr. Dalė Puodžiukienė (Kauno technologijos universiteto Architektūros ir statybos institutas), dr. Dangiras Mačiulis (Lietuvos istorijos institutas) ir prof. dr. Jonas Vaičėnonis (Vytauto Didžiojo universitetas). Dvaro temą taip pat aktualizavo Kultūros paveldo departamento atstovė Diana Varnaitė, Lietuvos pilių ir dvarų asociacijos prezidentas Arūnas Svitojus, Kauno rajono savivaldybės Urbanistikos skyriaus darbuotoja Rūta Černiauskienė. Diskusiją įžvalgomis praturtino dvarų savininkų refleksijos. Apie Babtyno, arba Žemaitkiemio, dvaro istoriją ir šiandienos situaciją kalbėjo savininkas Mindaugas Šventoraitis, o viešajai įstaigai „Raudondvario dvaras“ vadovaujanti Snieguolė Navickienė pasakojo apie pastarojo dvaro istorijos peripetijas ir jo renesansą.

Diskusijos moderatorius R. Miknys tikslingai aktualizavo tris numatytas temas: dvaro kultūros, tradicijos ir modernybės. Taigi buvo svarstomas Lietuvos dvarų materialinės ir dvasinės kultūros klausimas, kaip laiko perspektyvoje keitėsi dvaro statusas ir jo materialinė bei kultūrinė reikšmė. Pokalbio dalyviai kėlė klausimą, kokios šiandien yra ir turėtų būti dvaro funkcijos, kokioms institucijoms priklausytų sprendžiamasis dvarų išsaugojimo klausimo balsas. Ne mažiau aktualu svarstyti ir privačios iniciatyvos reikšmę, gaivinant ir naujam gyvenimui prikeliant Lietuvos dvarų paveldą.

Apskritojo stalo diskusijoje iškelta daugiau klausimų, nei gebėta rasti atsakymų. Todėl gegužės 19 d. Kauno rajone esančiame Raudondvario dvare startavusi pirmoji Kauno istorijos konferencijos mokslinių pranešimų diena suteikė vilties, jog įvairių mokslo sričių tyrinėtojų atlikti dvarų ir dvarelių istorijos tyrimai taps raktu, padėsiančiu atverti ne vieną sudėtingą šios temos teorinio ir praktinio išmanymo sluoksnį.

Kauno istorijos konferencijos dalyvius ir svečius Raudondvario dvare pasitiko paroda „Mokslinė VDU Kauno istorijos konferencija: nuo idėjos iki tradicijos gimimo“, o šventinis renginio atidarymas prasidėjo sveikinimo ir padėkos žodžiais. Dalyvius ir svečius sveikino Kauno miesto savivaldybės vice-meras Simonas Kairys, Kauno rajono savivaldybės mero pirmasis pavaduotojas Kęstutis Povilaitis bei VDU studijų prorektorius Kęstutis Šidlauskas. Konferencijos idėja bei tema džiaugėsi ir Lietuvos pilių bei dvarų asociacijos vadovė Regina Žirgulevičienė, taip pat tarusi nuoširdų sveikinimo žodį. Garsiais plojimais sutiktas prie Kauno istorijos konferencijos organizavimo ir Kauno istorijos metraščio leidybos ištakų prisidėjęs Kauno garbės pilietis akademikas prof. dr. Zigmantas Kiaupa, pasveikinęs dalyvius ir palinkėjęs Kauno istorijos konferencijai išplaukti į platesnius vandenis. Artėjančio valstybės šimtmečio jubiliejaus proga profesorius organizatorius ragino inicijuoti tarptautinę

konferenciją. Būdamas šios konferencijos mokslinio komiteto nariu, Z. Kiaupa pasidalijo mintimis apie nueitą ilgą kelią ir džiaugėsi subrandintais konferencijos vaisiais – moksliniais straipsniais virtusiais pranešimais, kurie rado vietą jau penkiolikoje Kauno istorijos metraščio tomų. Antrindamas Z. Kiaupai, konferencijos mokslinio komiteto pirmininkas J. Vaičenonis renginio dalyviams, bičiuliams ir svečiams pristatė 1996–2016 m. Kauno istorijos konferencijos retrospekciją, primindamas svarbius įvykius ir įsimintinus vykusių konferencijų epizodus, kuriuos papuošė muzikinis Vilniaus universiteto Kauno humanitarinio fakulteto instrumentinio ansamblio „Concordi sond“ numeris.

Mokslinę konferencijos dalį pradėjo doc. dr. Remigijus Civinskas iš VDU, perskaitęs pranešimą apie Raudondvario dvaro kasdienį gyvenimą ir šventes. Prelegentas XIX a. dvaro gyvenimo kasdienybę atskleidė žvelgdamas iš aptarnaujančio personalo – dvare dirbusių tarnų – perspektyvos. Remdamasis archyviniais šaltiniais ir memuaristika, R. Civinskas pasakojo apie įdomius dvaro kasdienos ritualus. Kitas konferencijos dalyvis, archeologas doc. dr. Mindaugas Bertašius (Kauno Technologijos universitetas), prakalbinęs XVI–XIX a. istorinius artefaktus, pasiūlė pažvelgti į Raudondvario dvaro gyventojų gerovei skirtus inžinerinius sprendimus. Paaiškėjo, jog dvaro statytojai rūpinosi dvaro gyventojų komfortu, siekė sukurti kuo patogesnę gyvenimo dvare aplinką. Įrengtos vandentiekio, drenažo bei šildymo sistemos. Žirgynui skirta šildymo sistema atskleidžia, jog dvaras buvo traktuojamas ne tik kaip ūkinis vienetas, bet ir suvokiama jo reprezentacinė svarba.

VDU architektūros istorikas ir menotyrininkas prof. habil. dr. Vytautas Levandauskas konferencijos dalyvis ir klausytojus pakvietė į Kauno Žaliakalnį, pristatydamas bajorams Lenartavičiams priklausiusios valdos istoriją. Dabartiniame Vaistinės skersgatvyje tarp Saulės gimnazijos ir Prisikėlimo bažnyčios tebeesančią žemės valdą XIX–XX a. sandūroje nusipirko bajoras Aleksandras Lenartavičius, o 1925 m. savo lėšomis ten pastatė koplyčią bei Švč. Mergelės Marijos skulptūrą. Vėliau didelį žemės sklypą teko dalimis parduoti, tačiau minėti sakraliniai objektai išliko iki mūsų dienų.

Trys konferencijos pranešimai buvo skirti Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės laikotarpio įvairiems Kauno aspektams pažinti. VDU istorijos doktorantė Vika Veličkaitė skaitė pranešimą apie Mykolo Kazimiero Radvilos-Žuvelės viešnagių XVIII a. I pusės Kaune išpūdžius. Pagrindinis prelegentės šaltinis – Lenkijos ir Lietuvos valstybės politinio bei karinio veikėjo rašytas dienoraštis, kuriame buvo fiksuojami svarbiausi dienos įvykiai, nutikimai ir išpūdžiai. V. Veličkaitės pranešimas supažindino su Kauno ir jo apylinkių vietomis, kuriose didikas lankėsi vedinas vienokių ar kitokių tikslų. Be kita ko, paaiškėjo, jog būtent Raudondvaris buvo svarbus Kauno pavieta politinės veiklos židinys. VDU istorikas doc. dr. Liudas Glemža dėmesį sutelkė į XVIII a. socialinį ir ekonominį Kauno gyvenimą, pristatydamas pranešimą apie miestiečių bendruomenės įmones už miesto ribų. Susipažinęs su plačia įvairios prigimties

šaltinių baze istorikas konstatavo, jog svarbiausios Kauno miesto bendruomenės įmonės už miesto ribų buvo Nemuno keltas, plytinės, vaško krosnys, karčemos ir bravorai, vėjo bei vandens malūnai. Tai buvo svarbi miesto nuosavybė, bendruomenei teikusi pajamų. L. Glemža atkreipė dėmesį ir į tai, jog XVIII a. pabaigoje Fredoje buvo planuota pastatyti popieriaus gamyklą bei tiltą per Nemuną, bet, deja, šios iniciatyvos liko neįgyvendintos. LDK laikotarpio Kaunui skirtų pranešimų ciklą užbaigė VDU istorijos profesorė Vaida Kamuntavičienė, supažindinusi su Kauno benediktinių Petrašiūnų dvarelio XVII–XIX a. istorija. Puikus mikroistorijos pasakojimas atskleidė urbanistinius bei architektūrinius pastato bruožus, taip pat vienuolių gyvenimo ritmą, kasdienes, ir ne tik, patirtis. Antai, XVIII a. paskutiniame ketvirtyje bylinėtasi dėl dvarelio nusavinimo. Atkaklioms benediktinėms savo nuosavybę pavyko apginti ir išlaikyti.

Kauno apskrities archyvo direktorius Gintaras Dručkus ir archyvarė Kristina Stanišauskė konferencijos dalyviams ir klausytojams pristatė informatyvius pranešimus apie užsienio archyvuose saugomus kaunistikos šaltinius. G. Dručkus detalizavo Baltarusijos nacionaliniame istorijos archyve saugomus vienuolika išlikusių XVII–XIX a. Vilijampolės inventorių ir vieną gyventojų surašymo dokumentą. Inventoriuose atsiskleidžia Vilijampolės raida ir gyventojų demografinės tendencijos. K. Stanišauskė atkreipė dėmesį į Pažaislio vienuolyno žemėvaldos istorijos šaltinius, saugomus Gruzijos nacionaliniame archyve. Prelegentė papasakojo šių šaltinių patekimo į Gruziją istoriją: 1908 m. pravoslavų archimandritas Kirionas II, išvykdamas iš Kauno, kartu su savimi išsivežė dalį Pažaislio archyvo. Dokumentai byloja Pažaislio žemėvaldos raidą ir juos būtina išleisti į mokslinę apyvartą.

Pirmoji Kauno istorijos konferencijos diena baigėsi diskusijomis, per kurias dar kartą aktualizuotos svarbios kaunistikos temos ir brėžtos ateities tyrimų gairės. Antrąją konferencijos dieną renginio organizatoriai visus pakvietė susiburti VDU Botanikos sodo erdvėje.

Aukštosios Fredos dvaro aplinkoje konferencijos darbą pradėjo VDU doktorantas Laurynas Šedvydis. Jis skaitė pranešimą apie Kauno pavieto bajorų minėjimus Alberto Vijūko-Kojelavičiaus kūrinyje „Nomenclator“. Istorikas pristatė ir komentavo šiame šaltinyje minimas Kauno pavieto bajorų gimines.

VDU profesorius J. Vaičenonis papasakojo apie netoli Kauno esantį Davalgonių dvarą (dab. Ramučiai), žvelgdamas per jo valdytojo, Lietuvos kariuomenės generolo Silvestro Žukausko, asmeninių patirčių bei visuomeninės ir karinės veiklos prizmę. Istorikas detalai pristatė dvaro įkūrimo istoriją ir tolesnę raidą, pateikė pastato vizualizacijas kartografiniuose šaltiniuose. Vytauto Didžiojo karo muziejaus darbuotojas istorikas Matas Toliušis kalbėjo apie dvarininkų poziciją 1831 m. ir 1863–1864 m. sukilimų laikotarpiu, pasitelkdamas būtent Kauno regiono pavyzdį. Prelegentas dėmesį koncentravo į dvarininkų savanoriško apsisprendimo veltis į ginkluotą konfliktą patirtis.

Istorikas dr. Modestas Kuodys iš VDU pakvietė konferencijos dalyvius susipažinti su XX a. ketvirtojo dešimtmečio Kauno visuomenės sąmonėje egzistavusiu dvarininkiškos praeities ir miestietiškos dabarties vaizdiniu. Tyrinėtojas pateikė daug charakteringų publicistinių tekstų citatų, kurios liudija, jog tiriamu laikotarpiu Kauno dvarų istorijai buvo skirta mažai dėmesio, tai nebuvo aktualus ir reflektyvus objektas. Paskutinis konferencijos pranešėjas istorikas Jurgis Dūdėnas iš Vilniaus universiteto į Kauno miesto ribose esančių dvarų ir dvarelių sodybų istoriją pažvelgė paveldosauginiu aspektu. Pranešimas buvo gausiai iliustruotas nuotraukomis, aptarta kiekvieno dvaro ir dvarelio funkcinė būklė, kalbėta apie visuomenės poziciją dėl dvarų išsaugojimo. Aktuali pranešimo tematika sulaukė auditorijos reakcijų ir visa tai išaugo į mokslinę diskusiją, apibendrinančią konferenciją.

Diskusijoms pasibaigus visi konferencijos dalyviai, bičiuliai ir svečiai buvo pakviesti į ekskursiją po Aukštosios Fredos dvarą, kuriai vadovauti maloniai sutiko VDU Botanikos sodo direktorius dr. Nerijus Jurkonis. Ši ekskursija tapo simboliniu konferencijos uždarymo akcentu, apibendrinusiu Kauno dvarų ir dvarelių temą, ir raginimu konferencijos dalyviams pagal pranešimus rengti mokslinius straipsnius, kurie suguls dar viename Kauno istorijos metraščio tome.